

Zpravodaj Československého sdružení uživatelů TeXu

Antonín Jeřábek

ISBN a online publikace

Zpravodaj Československého sdružení uživatelů TeXu, Vol. 25 (2015), No. 3-4, 104–109

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/150235>

Terms of use:

© Československé sdružení uživatelů TeXu, 2015

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

Článek nejprve přináší stručnou historii přidělování čísel ISBN tištěným publikacím, s důrazem na vývoj od osmimístných kódů, přes devítimístné, desetimístné až po třináctimístné. Hlavní náplní je představení problematiky přidělování čísel ISBN elektronickým publikacím, offline i online. Jsou zde shrnuty podmínky, které musí publikace splňovat, aby byla způsobilá k přidělení čísla ISBN, a jsou diskutovány problémy, které s přidělováním čísel souvisejí. V závěru je prezentován stručný návod k přidělování ISBN pro vydavatele online publikací.

Klíčová slova: ISBN, elektronické publikování, elektronické knihy, elektronické dokumenty, online publikace

Úvod

Rychlý rozvoj elektronického vydavatelství zasáhl i Českou republiku a i systém ISBN. V následujícím textu se pokusím popsat pravidla přidělování čísel ISBN online publikacím v rámci systému ISBN. Domnívám se ale, že neškodí zopakovat si, k jakému účelu bylo číslo ISBN původně určeno a jaký vývoj v jeho používání poté nastal.

Původní určení čísla ISBN

Mezinárodní standardní číslo knihy (International Standard Book Number – dále jen ISBN) vzniklo z britského národního standardního čísla knihy – SBN (Standard Book Number). To bylo odezvou na potřebu knižního obchodu (myslí se tištěných knih, jiné se v té době ani nevydávaly) zjednodušit oběh knihy v knižním řetězci. Podnět k tomu daly v roce 1965 současně britský knižní distributor W. H. Smith Ltd. a Sdružení britských vydavatelů. Ti požádali profesora Fostera z Londýnské vysoké školy ekonomické, aby vymyslel číslo, které by splňovalo požadavek jednoznačné a nezaměnitelné identifikace každého knižního titulu. Profesor Foster navrhl osmimístné číslo, rozdělené do dvou částí: první označovala vydavatele (tzv. identifikátor vydavatele) a druhé jím vydanou knihu. Obě části čísla byly pohyblivé, tj. měly proměnlivou délku. Umožňovaly tak velkým vydavatelům očíslovat až deset milionů knih při rozdělení čísla na 0-0000001, těm nejmenším pak deset knih, při rozdělení čísla na 9999999-0. Číslo bylo určeno k ručnímu zpracování, ale rychlý vývoj výpočetní techniky si vyžádal jeho doplnění i o kontrolní číslici na konci čísla, které by umožňovalo propočít správnosti

celého čísla. Tak vzniklo v roce 1967 devítimístné číslo SBN, určené pro použití ve Velké Británii. Velmi se osvědčilo, takže již v roce 1968 jej začaly používat i Spojené státy (reprezentované firmou R. R. Bowker, Co.). Vznikla otázka, co s dosud přidělenými čísly SBN ve Velké Británii. Problém byl vyřešen velmi elegantně: dosud devítimístné číslo SBN bylo doplněno nulou (která neměnila nic na propočtu kontrolní číslice) a z národního čísla se stalo desetimístné mezinárodní číslo ISBN.

Standardní rámec systému dala mezinárodní norma ISO 2108, přijatá v roce 1971, a Mezinárodní agentura ISBN, založená téhož roku se sídlem ve Staatsbibliothek zu Berlin, Preussischer Kulturbesitz v Berlíně. Každý rok k systému přistupovaly desítky zemí (dnes jich je již téměř dvě stě) a systém určený pro tištěné tituly fungoval skvěle. Dokonce tak dobře, že po jeho vzoru vznikl v roce 1995 obdobný systém pro hudebniny, který používal též desetimístné číslo ISMN.

Tím, že se kromě Velké Británie staly účastníkem systému ISBN i Spojené státy – obě země se stejným identifikátorem 0, byl zaveden pro velké producentské země princip sdružování jejich národních agentur ISBN podle jazykového principu. Do anglofonní oblasti (kromě identifikátoru 0 byl pro ni vyhrazen ještě identifikátor 1) přibyla Kanada (bez provincie Québec), Austrálie, Nový Zéland, Jihoafrická republika, Irsko, Gibraltar, Portoriko, Svazijsko a Zimbabwe. Kromě anglofonní oblasti vznikla ještě oblast frankofonní (s identifikátorem 2) pro Francii, kanadskou provincii Québec, francouzské kantony Švýcarska, valonskou část Belgie a Lucembursko. Německy mluvící oblast (s identifikátorem 3) sdružila tehdejší oba německé státy, Rakousko a německé kantony Švýcarska. Pro další země platil teritoriální princip: co země, to samostatná národní agentura ISBN a její identifikátor. Identifikátor přidělila Mezinárodní agentura ISBN vždy v souladu s vydavatelskou produkcí země. Čím vyšší produkci země měla, tím kratší identifikátor jí byl přidělen. A tak když konečně v roce 1989 vstoupilo do systému ISBN i Československo, byl mu přidělen dvoumístný identifikátor 80, díky jeho tradičně vysoké vydavatelské produkci. Po rozdělení Československa v roce 1993 zůstal tento identifikátor České i Slovenské republice.

Desetimístné číslo ISBN se používalo až do roku 2007, odkdy muselo být rozšířeno na třináctimístné, celosvětově doplněno o prefix 978, kterého se do té doby používalo pouze pro převod okem čitelného čísla ISBN do čárového kódu EAN. V systému EAN (nyní GS1) označuje prefix 978 knihy či neperiodické publikace. Rozšíření čísla ISBN bylo nutné hlavně kvůli expanzi přidělování čísel ISBN online publikacím a v důsledku toho rychlému úbytku čísel ISBN ve velkých producentských zemích. Umožnilo použít kromě prefixu 978 ještě prefix 979, čímž se zvýšila kapacita systému o jednu miliardu čísel ISBN.

Elektronické publikování a ISBN

Elektronické publikování vešlo do systému ISBN celkem nenápadně, i když s určitými problémy. Původně se jednalo o knihy produkované na offline nosičích, tj. CD-ROM, později i DVD-ROM, tedy snadno obchodovatelných hmotných nosičích. Neobjevil se zde větší problém v přidělování čísel ISBN, dokonce to bylo svým způsobem snazší, vzhledem k velké kapacitě disků: to, co bylo nutné u tištěných knih rozdělit do více svazků a spojit celý soubor případně číslem ISBN souboru, u knih na CD-ROM odpadlo – vše se vešlo na jeden disk.

Větší hrozba pro celý systém ISBN však měla teprve přijít: publikování online a s tím spojené problémy. Dlouho se i na půdě Mezinárodní agentury ISBN diskutovalo o tom, co to vůbec elektronická kniha nebo e-book je. Zde budeme používat přesnější termín „online publikace“, protože kromě knih se může jednat i o online produkované mapy či grafiku (např. dětská leporela bez textu) a elektronické médium je koneckonců i CD-ROM či DVD-ROM. Chorvatská kolegyně Daniela Živkovič na téma „e-book“ dokonce napsala disertační práci. Nakonec bylo dosaženo dohody v tom, že elektronická kniha jako online publikace musí splňovat tyto tři požadavky:

1. Ukončené dílo

Nemůže jít o neukončený, doplňovaný text – ať už aktualizovaný pravidelně, nepravidelně nebo občas. V tomto smyslu není online publikací žádná webová stránka jako celek, ani Wikipedie nebo průběžně doplňované slovníky spisovatelů adresáře nakladatelů, knihoven apod. V tomto smyslu jí není ani naše „Příručka uživatele systému ISBN“, protože jsou do ní čas od času zaznamenávány změny. Číslo ISBN má pouze tištěná příručka – poslední, 5. vydání je z roku 2006.

2. Určené pro veřejnost

Ne každá publikace je určena široké veřejnosti – a tím nemáme na mysli jen tajné dokumenty. Jedná se i o publikace, jež předem určeny úzkému okruhu uživatelů, například novoročenky v podobě kapitoly z knihy či jiné gratulace v textové podobě, které by jinak splňovaly podmínku ukončenosti textu. Patří sem i oba druhy publikací tištěné „on-demand“ čili na zakázku. Jedním jsou personalizované knihy, tj. knihy, jejichž text se obrací na konkrétního čtenáře či čtenářku a mění se podle toho. Může se jednat například o personalizovanou pohádku pro Marušku, kde všude v textu je takto Maruška oslovena. Odlišným případem je publikace na zakázku, která je uchovávána v počítači a vytisknuta pouze na základě požadavku. O její vytisknutí ale může požádat kdokoliv, čili je určena široké veřejnosti. Musí se ale jednat o ukončené dílo.

3. Určené pro knižní trh – zpoplatněné

Ne každá kniha je určena pro knižní trh, může být neprodejná nebo poskytovaná zdarma. Na výši ceny nezáleží, rozhodující je zde úmysl knihu prodávat.

Pokud jsou všechny tyto tři podmínky splněny, může být této online publikaci přiděleno číslo ISBN.

Další rozsáhlá diskuse mezi účastníky systému ISBN se týkala problému, zda přidělovat číslo ISBN online publikaci obecně, jako celku bez ohledu na formát, nebo každému formátu zvlášť. K velké nelibosti vydavatelů v zemích, v nichž je přidělování čísel ISBN zpoplatněno, bylo rozhodnuto (a ve 3. revizi normy ISO 2005 i zakotveno), že skutečně každý formát online publikace musí mít své číslo ISBN. A to i tehdy, kdyby se jednomu titulu mělo přidělit tolik čísel, kolik je formátů. A těch je v současné době známo více než třicet! Mohlo by se tedy teoreticky stát, že vydavatel vydá tři tituly a spotřebuje na to sto čísel ISBN. Praxe ale ukázala, že nejvhodnějšími formáty jsou pdf, ePub a Mobipocket, v nichž je produkována většina online publikací.

Základní problém spočívá právě v tom, že největší národní agentury ISBN v největších producentských státech – Velké Británii, Spojených státech, Francii, Německu, Itálii i Číně – jsou výdělečně činné a hradí si svůj provoz z peněz vybraných za ISBN. Tím, že čísla přidělují sami, utrácejí své peníze za každé přidělené ISBN. Velcí vydavatelé proto tento problém někdy řeší tak, že titulu přidělí jen jedno ISBN (zpravidla nejrozšířenějšímu formátu) a pošlou knihu do distribuce. Distributor ovšem musí odpovídat na konkrétní požadavky všech zákazníků a ti požadují i jiné formáty než ten jeden, který je k dispozici. Distributor, který nemá vlastní blok čísel ISBN, proto přidělí své quasi-ISBN, falešné a nelegální číslo! Ochromuje tak fungování celého systému ISBN. A navíc: když chce knihovna – zpravidla národní knihovna v zemi – zajistit dlouhodobé uchování svých online publikací, musí je převést do svého archivního formátu, bez ohledu na to, v jakém formátu je od vydavatele získala.

ISBN pro online publikace v České republice

Tím se konečně dostáváme k podstatě tohoto článku: jak řešit přidělování čísel ISBN online publikacím u nás.

Národní agentura ISBN v ČR má tu výhodu, že pracuje při Národní knihovně ČR (ostatně asi jako 70 % ostatních agentur ISBN). Nemusí tedy zpoplatňovat přidělování čísel ISBN a starat se o svůj rozpočet – její pracovníci jsou placeni z rozpočtu knihovny.

Ještě v roce 2009 nehrálo elektronické publikování, natož trh s online publikacemi u nás žádnou roli. Během roku 2010 se však začalo ukazovat, že rozmach obchodování s těmito publikacemi nelze ignorovat a že se budeme muset vypo-

řádat s přidělováním čísel ISBN online publikacím i u nás v Národní agentuře v ČR. Od července 2010 lze proto čísla ISBN přidělovat i těmto publikacím, ale jakým konkrétně? Ujasníme si nyní, s jakými typy online publikací se můžeme setkat a kterým lze přidělovat čísla ISBN.

1. Kopie

Jedná se o naskenovanou knihu s původními vydavatelskými údaji. *Nedostává ISBN.*

2. Faksimile

Je to naskenovaná kniha s vlastními vydavatelskými údaji nového vydavatele. *Dostává ISBN.*

3. E-born

a. Online publikace vznikla jako původní vydavatelský počín již pouze jako online. *Dostává ISBN.*

b. Online publikace vznikla jako další, rovnocenný formát souběžně nebo nesouběžně vydané knihy v jiném formátu – může být jak tištěná (vázaná nebo brožovaná), tak na CD-ROM. *Dostává ISBN.*

U těchto publikací považují za užitečné zmínit se o jejich pořadí vydání. Stejně jako kniha tištěná může vyjít například v prvním vydání jak vázaná, tak brožovaná, bude se i její vydání na CD-ROM či online považovat za první. Pokud se ale vydání v netištěných i tištěných formách liší, bude se pochopitelně jednat například o druhé vydání na CD-ROM či online. Pořadí vydání – jak z toho plyne – nelze ztotožňovat s formátem či formou vydání.

Vydavatelé, kteří nehodlají vydávat větší množství online publikací ve více formátech, mohou přidělovat ISBN i titulům, které nepůjdou přes knižní trh a nebudou zpoplatňovány.

Praktické pokyny pro účastníky systému ISBN

Vydavatelé, kteří jsou účastníky systému ISBN a mají svůj blok čísel, budou při jejich přidělování online publikacím pokračovat dále v započaté řadě čísel ISBN a nebudou vyhrazovat skupinu čísel pouze online publikacím. Při elektronickém hlášení (vyplňování ohlašovacího lístku) zvolí jako „vazbu“ v roletce „online“ a příslušný formát zapíše do okénka „Formát“. Toto okénko je funkční pouze tehdy, vyplní-li se jako „vazba“ možnost „online“. Platí ale zásada: co formát, to nové ISBN a nový ohlašovací lístek.

Individuální vydavatelé, kteří nejsou zařazení v systému ISBN, nemají svůj blok čísel a nehodlají až na výjimku vydávat knihy a žádají o čísla ISBN Národní agenturu ISBN v ČR, dostanou na základě požadavku přes e-mail číslo ISBN od Národní agentury ISBN v ČR. V požadavku musí kromě běžných bibliografických údajů a své adresy (adresy vydavatele) uvést i URL, na němž bude kniha

vystavena, a příslušný formát. Opět zde platí, že pro každý formát musí žádat o nové ISBN.

Závěrem bych rád vysvětlil, proč NA ISBN nepořádala k této závažné změně semináře. Při přechodu z desetimístného čísla ISBN na třináctimístné obeslala NA ISBN všechny činné vydavatele v dostatečném předstihu s novou příručkou a novým blokem čísel ISBN, ale výsledek byl žalostný: řada vydavatelů změnu vůbec nezaznamenala a nadále přidělovala čísla desetimístná. A to ještě počet vydavatelů v absolutních číslech stále stoupá – dnes je jich na 6 500. Nemíjí v silách Národní agentury ISBN v ČR uspořádat semináře o přidělování čísel ISBN online publikacím pro všechny účastníky systému ISBN. Navíc s tak nejasným výsledkem jako v předchozím případě. Proto byla tato změna zaznamenána v příručce uživatele systému ISBN na webové stránce Národní knihovny ČR.

Přidělování čísel ISBN online publikacím v České republice již běží šestým rokem. Řada problémů se mezitím vyjasnila a vyřešila, ale přesto platí, že přidělování čísel ISBN online publikacím je komplikovanější, než tomu bylo u jejich přidělování tištěným publikacím.

Summary: ISBN And Online Publications

The paper reviews briefly history of the initial purpose of assigning ISBNs to printed publications describing the development of this number from 8-digit through 9- and 10-digit up to presently used 13-digit number. The new environment in the ISBN system connected with revival of electronic book publication – offline and online is followed by description of three conditions accepted within the ISBN community which must an e-book fulfill to be able to get an ISBN. World-wide problems caused by assigning ISBNs to online publications are mentioned, too. At the end, the paper brings brief guidelines for Czech publishers for assigning ISBNs to online publications.

Keywords: ISBN, electronic publishing, electronic books, electronic documents, online publications

*Národní knihovna ČR, Klementinum 190, 110 00 Praha 1
Antonín Jeřábek*